

Asklépios

Asklépios, a gyógyító isten származása, kultuszának kialakulása és történeti fejlődése élenként foglalkoztatja a vallástörténetet. A legrégebbi mitológiai hagyomány Thesszáliában említi Asklépios születési helyét. A Peloponnésoson elterjedt elbeszélések arkádiai vagy messéniai hőst formáltak belőle. Az egyik legismertebb történet szerint viszont Apollón isten és Koronis nimfa fiának születése az epidaurosi szentélyben történt. A legrégebbi irodalmi alkotásokban Asklépiost gyógyító héroszként ismerjük meg. Istenként a görögök az i. e. VI-V. századtól kezdődően tisztelték. Az orvosisten annyira népszerű lett, hogy városok vetélkedtek kultuszának bevezetéséért (Epidauros, Sikyon, Athén, Kós, Pergamon). Kultushelyeire az emberek betegségük gyógyítása érdekében mentek, ahol szigorúan végrehajtották a kultikus előkészületeket (rituális tisztálkodás és fürdőzés, böjt, diéta), majd befektették őket a templom valamely helyiségébe, és ott töltötték az éjszakát. Ez volt az incubatio módszere. Az éjszaka folyamán megjelent álmukban a gyógyító isten, és egyrészt tanácsokkal látta el őket a szükséges gyógymódokat illetően, másrészt csodatétellel segítette elő gyógyulásukat.

Az Asklépios tiszteletére emelt szentélyek általában kellemes természeti környezetben épültek, ahol forrás is volt a közelben. A forrásnak nagy szerepe volt a kultusz meghonosításában, hiszen a víz jelenléte nélkülözhetlenné vált a vizsgálat során. A szentélyek körül rövid időn belül szent körzet épült ki, és valóságos fürdővárosokká váltak; saját kórtermekkel, fürdőkkel, gymnasionnal, sőt színházzal is rendelkeztek.

A francia nyelvű szakirodalom nagy érdeklődést tanúsít az Asklépios - kultusz vizsgálatának kérdései, valamint a legújabb régészeti feltárások eredményei iránt. E témához kapcsolódik Pierre Sineux, a Caen-i egyetem tanárának cikke, aki pontosan megjelölve az antik szerzők idevonatkozó adatait és a modern szakirodalom kutatási eredményeit, érdekes megállapításokat tár elénk.

Cikkében megállapítja, hogy a messénéi szent körzet kialakítása egy négyszögletes udvar körüli helyiségek gondos elhelyezésével történt, de az udvar közepén felépített dór stílusú, Asklépiosnak szentelt templom és az északnyugati irányú szögletben található temenos (nemrég Messéné szentélyével azonosították) megléte az i. e. IV. század első felére tehető, és mindkettő szerepel a városalapító programjában.

Messénéét thébai Epaminondas alapította meg, „szinte a semmiből” i. e. 369-ben, Leuktra mellett vívott győzelem eredményeként. Hamarosan Messénia központja lett, melyet önálló állammá nyilvánítottak, felszabadulva a spártai elnyomás alól. Miért került egymás közelébe az említett két szentély a város alapításának idején? Ki volt Messéné? Mit jelentett Asklépiós a messéniaiak számára? Pierre Sineux alapos és kielégítő választ ad ezekre a kérdésekre. A fellelt források adatainak elemző egybevetése után kijelenti, hogy Messéné az argosi Tropias király leánya és Polykaon, a messénai királyság feltételezett alapítójának felesége és a város névadója volt. Kettős kultuszban részesült, egyrészt, mint névadó hős, másrészt, mint vallásalapító. Az istennő mellett megjelent Asklépios és az új Messéné mitikus királyai nemzetségének egyik legfontosabb tagja lett. Ez azzal magyarázható, hogy egy régi

hagyomány Asklépiost Arsioné fiának tette meg, aki Leukippos, messénai király lánya és a messénéi agorán lévő forrás nimfája volt. Így történhetett, hogy Asklépios Messéné királyainak családfájában foglalt helyet. Ennek megerősítésére a cikkíró elsősorban Pausaniának Messénééről szóló részletes leírását hozza bizonyítékkul, aki megemlíti az Asklépios-templomot, amelynek pompás szobrai nagy valószínűséggel Daophón munkái, és a Messéné-templomot, amelynek a végében lévő, Omphalon által készített festmények Messénia legrégebb királyait ábrázolják. Közöttük találjuk Arsioné, Asklépios és Asklépios két fiának, Makhaonnak és Podaleirosnak a portréit.

A messéniaiak megpróbálták minden érvet felhozni annak érdekében, hogy bizonyítsák Asklépios messéniai származását. Pierre Sineux összefoglalja cikkében ezek közül a legfontosabbakat, elsősorban az Ilias soraira, Pausanias és Strabón leírásaira és a numizmatika forrásaira támaszkodva, de megállapítja, hogy ezek az érvek korántsem meggyőzőek. Az árkádiai elutasítják Asklépios messéniai származását, és természetesen ők is sajátjuknak szeretnék tudni a híres istent. Ezt meg is lehet magyarázni egy mítosz-változattal, amely szerint Asklépios apja egy Iskhys nevű árkádiai hős volt. Pausanias szerint egy bizonyos Apolophanés megkérdezte Apollón jósdáját Delphoiban, hogy megtudja az igazat Asklépios származásáról. A jóshely válasza az volt, hogy Asklépios anyja Koronis, aki Epidaurusban hozta őt világra. A jósda megkérdezése azt jelenti, hogy Asklépios messéniai származásának híre jelentős lehetett, ha az árkádiai szükségét érezték annak, hogy ezt megcáfolják. Ez az időszak pedig Messéné alapításának, valamint az árkádiai szövetség thébai védnöksége alatti létrejöttének ideje volt.

Pierre Sineux mindehhez hozzáteszi még, hogy Asklépios messéniai származásának híre valószínűleg Hésiodostól vagy egy tanítványától eredhetett. Ha Hésiodos ezt hangsúlyozhatta, akkor Asklépios kultuszának a klasszikus korszakban történt kifejlődése korábbi átvételéről van szó. Ezt a kérdést vizsgálva Sineux arra a következtetésre jut, hogy Messéné alapításánál jóval korábban is élt egy hagyomány Asklépios születéséről, életéről és gyógyítási módszereiről, és ennek a hagyománynak az emléke éledhetett újjá Messéné vallásainak megerősödése pillanatában. Ez a hagyomány pedig Thessáliába helyezi Asklépios származási helyét. Az Asklépios-kultusz eredete valójában olyan fontos mitológiai problémába ágyazódik, mint a thessáliai-messéniai összefonódás. Ez viszont annak a kérdésnek a vizsgálatát is felveti, hogy az aiolok megjelenése a Peloponnésoson ezen a részen esetleg korábban történt, mint a dóroké. Vallási téren maradva megállapítható, hogy több messéniai kultusz aiol gyökerű. Az Asklépios-kultusz eredetét idéző mítoszvariációkban is egy régi, máskor is beigazolódott valóság bukkan fel, ami abból adódik, hogy ezeken a különböző földrajzi helyeken alapjaiban azonos népesség volt jelen.

Sineux írásának további érdeme, hogy nagy gondot fordít a legújabb ásatások eredményeinek figyelembevételére, amelyek részben megváltoztatták az eddigi feltételezéseket. A feltárások során, Orlandos és Thémilis vezetésével, sikerült azonosítani a Pausanias által látott épületeket. Mivel Pausanias az agorán említi a templomokat, eleinte azt hitték, hogy az Asklépios-szentély maradványai esetében egy agoráról van szó. De a munkálatok folytatásaként egyértelművé vált, hogy az, amit korábban egy zárt, hellénisztikus agora tipikus példájának vélték, csak az Asklépios-szentély lehet, és hogy az agora a szent körzet északi részén helyezkedett el. Volt még egy másik feltételezés is: a négyszögletes udvar közepén található templomot sokáig Messéné szentélyének is vélték, és így természetesen kiemelkedő szerepet tulajdonítottak neki az Asklépieionban, amelynek városvédő jellegét hangsúlyozták, gyógyító tevékenység nélkül. A legújabb kutatások fényében már tudjuk, hogy Messéné szerepe szerényebb, és hogy az Asklépieion gyógyító szent körzetté vált.

Messéné történelmének részletes leírása után Sineux sorra veszi az Asklépieion gyógyító jellegét erősítő tényeket: 1) Egy oikosnak nevezett épület elszigetelten állt a kultikus együttes

északi oldalán. Az oikos kövezete arra utal, hogy ez az épület lehetett a helye a vízzel kapcsolatos, egyszerű tisztító eljárásoknak, amelyek nélkül nem lehetett sikeres az incubatio. 2) Be kell vallani, hogy Messénében nem találtak az incubatióra utaló helyiséget. Ez a helyiség (leggyakrabban abatonnak nevezték) a legtöbb Asklépieionban nem speciálisan erre a célra létrehozott épület volt, hanem különböző formákban valósult meg: oszlopcsarnok, külső kert övezte épület vagy zárt terem. Az Asklépieion északi része máig sem ismert eléggé. 3) A kultikus együttes déli részén azonosítottak egy fürdőnek használt épületet, amely egy vízvezető csatorna által összeköttetésben állt az oikosszal. A fürdő a bizonyíték arra itt is, mint a többi Asklépieionban, hogy a hellénisztikus kor kezdetétől az Asklépios-szentélyek körül vízgyógyászati formák fejlődtek ki.

4) A messénéi Asklépios-szentélyben találtak néhány feliratot, amelyeket a gyógyító istennek és a lányának tartott Hygieiának ajánlottak a meggyógyult betegek. Mivel Hygieiának az egészség megszemélyesítésén kívül más funkciója nem volt, így az Asklépios mellett való megjelenése egyértelműen utal az isten gyógyító feladatkörére. 5) Apollón, a Múzsák, valamint Artemiss Phosphoros jelenléte a messénéi szent körzetben szintén Asklépios gyógyító tevékenységével és az általa alkalmazott incubatioval van kapcsolatban. Apollón jelenlétét könnyű megmagyarázni. Asklépiost az ő fiának tartották, aki átvette tőle a gyógyító szerepet, míg ő a jóslás terén kapott fontosabb feladatot. Apollónt az incubatiót megelőző szertartások alkalmával invocálták, a Múzsák kultusza pedig (elsősorban az emlékezést megszemélyesítő Mnemosyné), akiknek az Apollónnal való kapcsolata közzismert, nem meglepő olyan helyen, ahol az incubatiót alkalmazták. Artemis különböző alakjai Asklépios közelében bizonyítják az istennő tisztító szerepét és az egészséggel kapcsolatos funkcióit.

Sineux a cikk végén összegzést ad, melyben megállapítja, hogy Asklépiosnak mint városvédő istenségnek a tisztelete Messénében közvetlenül az új város felépítését követően együtt jelent meg a Messénéével. Ez a jellemvonása erősödik az i. e. III. és II. század fordulóján, a teljes Asklépieion kialakítása idején, ami akkor elsősorban az akháj szövetség fenyegetése miatt épült a város identitása erősítésének szándékával. Ugyanakkor a szent körzet különböző építményei és elemei azt a tényt erősítik, hogy Asklépios Messénében gyógyító szerepet is betöltött, amely során alkalmazták az incubatio módszerét.

Mindezek után nem meglepő, hogy a messéniaiak a királyaik között tartották számon Asklépiost és a saját városuk dicsőítésére használták fel a gyógyító isten ismertségét, akinek kultusza a görög világban az i. e. III. század végén szilárdult meg.

Pierre Sineux: A messénéi Asklépieion kapcsán. A városvédő és gyógyító Asklépios. Görög tanulmányok folyóirat 110, 1997, 1-24. o.

Vizkeleti Erzsébet

A cikk fordítása megjelent a Klió 1998/3. számában:

